

УДК 378.22.015.311:373.3:[615.85]

Т. В. Мірошніченко,

аспірантка

(Полтавський національний

педагогічний університет імені В. Г. Короленка)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ:
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД**

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань модернізації вищої освіти в Україні в контексті вимог єдиного європейського освітнього простору є підготовка компетентних педагогічних кадрів, здатних до реалізації завдань особистісно орієнтованого навчання і виховання підростаючого покоління, конструктивних дій у новій соціокультурній ситуації; готових до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

У державних нормативних документах (Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття) (1993 р.), Національна доктрина розвитку освіти України (2002 р.), закон України “Про освіту” (1991 р.), “Про вищу освіту” (2002 р.), Концепція національного виховання студентської молоді (2009 р.)) звертається увага на необхідність формування особистості вчителя, зокрема й початкових класів, відповідно до потреб сучасної практики, динамічних змін, що відбуваються в країні й у світі.

Початковій школі потрібен учитель, який володіє не тільки високим інтелектуальним рівнем, а й умінням створювати психологічно комфортні умови для гармонійного розвитку особистості. В. Сухомлинський на запитання “Що значить хороший вчитель?” відповів: “Це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною; вміє дружити з дітьми, бере близько до серця

дитячі радощі й прикрощі, знає душу дитини” [8, с. 49].

Сучасний учитель початкових класів, ураховуючи й реалізуючи принципи особистісно орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу, виконує нові функції. Він повинен бути одночасно вчителем-предметником, вихователем, організатором навчально-пізнавальної діяльності школярів, психологом, психотерапевтом, помічником, який уміє створювати в освітньому процесі атмосферу захищеності, комфортності, вільного розвитку з метою особистісного розвитку кожного учня.

Відтак, особливої актуальності набувають проблеми створення сприятливих умов для гармонізації особистості молодшого школяра, розвитку його творчих здібностей та можливостей шляхом використання потужного психолого-педагогічного потенціалу естетотерапевтичних засобів та підготовки висококваліфікованих фахівців початкової ланки освіти, які володіють методикою його застосування в навчально-виховному процесі.

Аналіз досліджень і публікацій Проблема формування професійно-педагогічної компетентності є предметом наукових пошуків багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, що відображено в таких аспектах: зміст і структура предметних компетенцій (О. Бабенко, А. Грабовий, О. Пометун, П. Хоменко та ін.); умови формування компетентностей і компетенцій (О. Гончар, І. Мороз, О. Савченко, Л. Хоружа та ін.); компетентнісний підхід до формування особистості вчителя, розвиток професійних компетенцій (В. Бездухов, І. Зимня, Л. Кравченко, Н. Лобанова, В. Лозова, І. Рогальська та ін.); критерії діагностики рівня сформованості компетентностей та компетенцій (А. Давидов, Е. Клейман, О. Локшина, В. Петрук, С. Раков та ін.).

Окремі аспекти підготовки майбутнього педагога до використання різноманітних засобів психолого-педагогічного та терапевтичного впливу на особистість розглядаються сучасними українськими (У. Дутчак, О. Кондрицька, І. Малишевська, Б. Нестерович, Н. Павленко, О. Федій, О. Філь та ін.) та російськими науковцями (Л. Аметова, Т. Глухова, М. Гузева, Л. Лебедева, Є. Морозов, Н. Сергеева та ін.).

Проблеми впровадження естетотерапевтичних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів освіти висвітлюються у працях Л. Банкул, О. Бреусенко-Кузнєцова, А. Гришиної, О. Копитіна, О. Сороки, Є. Таранової, Н. Шумакової, Т. Яценко та ін.

Аналіз сучасних наукових праць із окресленої проблематики свідчить про доцільність застосування вищезазначених технік у професійній діяльності педагога. Водночас проблема використання естетотерапевтичних засобів у розвивально-освітньому середовищі школи І ступеня, а також професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до означеної діяльності залишається малодослідженою.

Мета статті – визначити і обґрунтувати комплекс професійних компетенцій майбутнього вчителя початкової школи, що забезпечуватимуть реалізацію завдань особистісно орієнтованого підходу через використання потужного психолого-педагогічного потенціалу засобів естетотерапії в роботі з учнями.

На думку сучасних науковців (І. Зязюн, А. Орлов, О. Смірнова та ін.), компетентнісний підхід орієнтує систему підготовки майбутніх фахівців на предметно-дієвий компонент, який, на відміну від традиційного знаннєвого передбачає не засвоєння окремих знань і умінь, а оволодіння комплексною процедурою їх застосування для розв'язання актуальних завдань, формування вміння успішно організовувати професійну діяльність у широкому соціальному, культурному, економічному аспектах.

Для розкриття сутності поняття естетотерапевтичної компетентності педагога доцільно визначити зміст понять “компетентність” та “компетенція”. Аналіз наукової літератури в рамках дослідження переконливо свідчить про те, що вчені вказують на неоднозначність у трактуванні цих понять та диференціюють їх.

Так, у словнику іншомовних слів компетенція визначається як коло повноважень будь-якої установи або особи; коло питань, у яких ця особа має знання, досвід. Компетентність – володіння знаннями, які дозволяють

міркувати про що-небудь, висловлювати авторитетну думку; інформованість, авторитетність [6, с. 317].

Російські науковці О. Хуторський і В. Краєвський зазначають, що компетенція в перекладі з латинської “competentia” означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, поінформована, пізнала їх і має певний досвід, а компетентність у певній галузі – це поєднання відповідних знань, досвіду і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [10, с. 59].

Нам імponує думка Н. Глузман, яка дає визначення професійної компетентності як динамічної категорії, що передбачає наявність у педагога таких якостей, що дають йому змогу найбільш ефективно здійснювати педагогічний процес у змінних соціально-педагогічних умовах [2, с. 68]. Науковець вказує на домінуючий чинник у професійній компетентності – особистість викладача, його творчий потенціал.

Провідні дослідники вітчизняної професійної початкової освіти (В. Бондар, Н. Бібик, О. Біда, Т. Байбара, М. Вашуленко, Л. Коваль, О. Комар, С. Мартиненко, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошникова та ін.) визначають такі сутнісні характеристики професійної компетентності вчителя початкових класів: поглиблене знання предмета; постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань; наявність змістового, процесуального та особистісного компонентів.

Н. Іванцова під “професійною компетентністю” розуміє професійну підготовку і здатність суб’єкта праці до виконання завдань і обов’язків діяльності, міру і основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності. Науковець виділяє такі основні компоненти професійної компетентності майбутнього вчителя:

–знання – логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості;

–уміння – психічні утворення, які полягають у засвоєнні людиною способів і навичок діяльності;

–навички – дії, сформовані в процесі повторення і доведені до автоматизму;

–професійна позиція – система сформованих установок і орієнтацій, відношення і оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності й перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки [9, с. 20].

Таким чином, аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє нам визначити естетотерапевтичну компетентність як складне поліфункціональне особистісне утворення, що передбачає інтеграцію професійних мотивів, науково-методологічних знань з естетотерапії, практичних умінь і навичок використання естетотерапевтичних засобів у роботі з молодшими школярами; якість особистості, що виявляється в загальній здатності й готовності до естетотерапевтичної діяльності в умовах навчально-виховного процесу початкової школи.

Естетотерапевтичну компетентність майбутнього вчителя початкових класів складають чотири компоненти готовності майбутнього педагога до реалізації завдань естетотерапії в освітньому середовищі: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

Особливе місце в структурі готовності студентів до використання естетотерапевтичних засобів у професійній діяльності посідає *мотиваційний* компонент. Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури (Г. Артемчук, Н. Бордовська, Ю. Варданян, Є. Ільїн, П. Щербань та інші) свідчить, що більшість учених визначають цей компонент як сукупність стійких мотивів або стимулів, що мають визначену ієрархію і виражають спрямованість особистості. У науковій літературі мотивація визначається як система мотивів (або стимулів), яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотив – це спонукальна причина дій і вчинків людини [3, с. 295].

Мотиваційний компонент є стрижнем, оскільки саме від того, чим мотивує майбутній педагог свою готовність до впровадження засобів

естетотерапії, залежить ефективність його професійної діяльності. Ми вважаємо, що саме цей компонент забезпечує передумови для функціонування інших складників готовності майбутніх фахівців до естетотерапевтичної діяльності.

Основою мотиваційного компонента є усвідомлення майбутніми учителями початкових класів значущості естетотерапевтичних засобів у формуванні і розвитку гармонійної особистості, доцільності їх запровадження в роботу з молодшими школярами. Адже в сучасному суспільстві спостерігається збільшення неконтрольованого впливу інформаційного потоку, комп'ютеризація освітнього середовища, інтенсифікація навчального процесу, збіднення емоційно-духовного розвитку суспільства. Тому одним із пріоритетних завдань учителя початкової школи є нівелювання негативних чинників впливу на формування і розвиток особистості, створення гуманного, особистісно орієнтованого педагогічного середовища, сприятливих умов для реалізації творчих здібностей молодшого школяра шляхом використання естетотерапевтичних методик. Знання про психолого-педагогічний і терапевтичний потенціал таких засобів естетотерапевтичного впливу, як казка, гра, музика, природа дають усвідомлене уявлення про необхідність його застосування в навчально-виховному процесі з метою розв'язання різноманітних завдань (діагностичних, корекційних, психотерапевтичних, виховних, розвивальних тощо).

Одним із показників мотиваційного компонента є професійна цікавість майбутніх учителів до запровадження інновацій в освітній простір, оволодіння сучасними новітніми технологіями формування гармонійної особистості. Зацікавленість у динаміці свого розвитку може перетворюватися в нахил як прояв потреби в здійсненні діяльності, яка викликає інтерес [3, с. 201].

Наявність інтересу до сутності та особливостей здійснення естетотерапевтичної діяльності в початковій школі є одним із найістотніших стимулів набуття теоретичних знань з основ естетотерапії як новітньої галузі

психолого-педагогічних знань, опанування практичними вміннями використання засобів естетотерапії у відповідності до поставлених навчально-виховних завдань, професійного самовдосконалення і самоствердження.

З огляду на вищезазначене ознаками мотиваційного компонента виступають: наявність позитивної мотивації до професійної діяльності; усвідомлення потреби впровадження естетотерапевтичних технологій; наявність інтересу та бажання майбутніх учителів початкових класів використовувати засоби естетотерапії в роботі з молодшими школярами.

Когнітивний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів до використання засобів естетотерапії є необхідною передумовою успіху практичної професійної діяльності. Він об'єднує сукупність науково-теоретичних знань з основ естетотерапії, педагогічних аспектів естетотерапевтичного впливу на дітей молодшого шкільного віку, особливостей емоційно-чуттєвого розвитку школярів, основних видів, засобів та форм естетотерапії, специфіки терапевтичної діяльності вчителя початкових класів та впровадження арт-терапевтичних методів і прийомів у навчально-виховний процес школи I ступеня. Основними показниками цього компонента є: сформована система теоретичних знань щодо сутності гуманістичних ідей; ґрунтовність наукових знань з естетотерапії; розуміння психолого-педагогічного потенціалу провідних засобів та видів естетотерапії в роботі з учнями.

Операційно-діяльнісний компонент готовності майбутніх фахівців початкової ланки освіти до естетотерапевтичної діяльності є одним із головних складників педагогічного процесу; його можна вважати процесуальним, методичним. Характеристика готовності майбутнього вчителя початкових класів до використання естетотерапевтичних засобів у роботі з молодшими школярами за операційно-діяльнісним критерієм стає логічним продовженням формування естетотерапевтичної компетентності, адже саме практична активність особистості студента дає найбільш повні

дані про стан його готовності до означеної діяльності.

Операційно-діяльнісний компонент естетотерапевтичної компетентності майбутнього вчителя “відповідає” за наявність конкретних професійних умінь і навичок, необхідних для реалізації естетотерапевтичних знань у навчально-виховному процесі початкової школи.

Важливу роль у діяльності учителя-естетотерапевта відіграє наявність креативно-творчих здібностей як ознаки висококваліфікованого фахівця.

Показниками операційно-діялісного компонента є:

– наявність практичних умінь і навичок реалізації набутих знань з естетотерапії,

– сформованість системи професійних умінь щодо оптимального вибору та використання естетотерапевтичних засобів відповідно до поставлених завдань;

– уміння створювати авторські естетотерапевтичні технології, обґрунтовувати їх доцільність у роботі з молодшими школярами.

Оцінно-рефлексивний компонент характеризує пізнання і аналіз майбутнім педагогом явищ власної діяльності і реалізується через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння і розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого [1]. У сучасній психолого-педагогічній літературі педагогічна рефлексія визначається як “здатність учителя дати собі та своїм вчинкам об’єктивну оцінку, зрозуміти, як його сприймають ті, з ким учитель взаємодіє у процесі педагогічного спілкування” [7, с. 321]. Як зазначає Р. Серьожникова, значення рефлексивних процесів у тому, що на їхній основі людина здійснює саморегуляцію і самоактуалізацію... Для педагога вони означають професійно значущі процеси [5, с. 264].

Науковці Ю. Кулюткін і Г. Сухобська вважають, що рефлексія вчителя заснована на процесі взаємовираження: не просто на розумінні вчителем внутрішнього світу учня, але й на розумінні того, як він розуміє педагога [4, с. 49]. Тому важливою умовою особистісно-професійного зростання педагога

є розуміння й осмислення того, як він сприймається та оцінюється іншими учасниками освітнього процесу.

Формування оцінно-рефлексивного складника сприятиме здатності майбутніх учителів початкової школи до самоспостереження, самооцінювання своєї естетотерапевтичної діяльності; індивідуально-творчого розвитку, що є запорукою збагачення професійного досвіду і майстерності. Відтак, показниками означеного компоненту естетотерапевтичної компетентності є: наявність умінь аналізувати наслідки своєї професійної діяльності; готовність до професійного самоаналізу та саморозвитку; наявність навичок оцінки та самооцінки професійної естетотерапевтичної діяльності з метою фіксації її результатів і подальшою їх переоцінкою.

У нашому дослідженні ми виходили з того, що виділені компоненти (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний) тісно пов'язані між собою і формуються в нерозривній єдності.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Таким чином, упровадження в систему підготовки майбутніх фахівців до використання естетотерапевтичних засобів у навчально-виховний процес початкової школи компетентнісного підходу сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу, його особистісної орієнтації, розвитку й удосконалення професійних компетентностей. Перспективним напрямом подальшого дослідження окресленої проблеми вважаємо розробку поетапної методики формування естетотерапевтичної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: [навч. посібник] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Глузман Н. А. Професійна компетентність вчителя початкових класів / Н. А. Глузман // Гуманітарні науки. – 2010. – №1. – С. 66 – 74.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко.– Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Кулюткин Ю. Н. Личность : внутренний мир и самореализация / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – М. : Просвещение, 1996. – С. 49-61.
5. Серьожникова Р. К. Майбутній педагог в просторі творчого розвитку : [монографія] / Р. К. Серьожникова. – Донецьк : Вид-во НОРД-ПРЕСС, 2006. – 472 с.
6. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова (гл. редактор), Л. С. Шаумяна. – М. : Сов. энцикл., 1964. – 784 с.
7. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В.А. Мижериков; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Сфера, 2004. – 448 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4 : Павлиська середня школа; Розмова з молодим директором. – 640 с.
9. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу : наук. посіб. [під заг. ред. проф. С.І. Якименко]. – К. : Вид. дім “Слово”, 2011. – 464 с.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской, В. В. Краевский // Народное образование. – 2003. – №2.– С. 58-64.